

El dret dels infants a participar: condicions i condicionants

Josefina Fernández i Barrera*

Resum

Aquest article sorgeix d'una tesi doctoral titulada *Els infants com a ciutadans*, defensada el 2005. L'estudi s'inscriu en el canvi de paradigma que ha representat la Convenció Internacional dels Drets de l'Infant (1989) al situar els infants com a subjectes de drets. Els objectius han estat identificar un fet complex com és la participació dels infants en la vida social; analitzar com els infants poden influir en la generació de noves formes de participació i en nous posicionaments socials, i relacionar aquesta participació dels infants amb la noció de ciutadania. Un altre element important a identificar ha estat la confrontació que aquesta participació planteja en el món dels adults. De fet, l'article fa una breu síntesi de la tesi doctoral en la seva totalitat i exposa amb major extensió una de les parts corresponents a l'anàlisi de les dades obtingudes en què es relaten les condicions i condicionants de la participació infantil.

Paraules clau

infància, participació, ciutadania, drets de la infància

Recepció de l'original: 3 de febrer de 2009

Acceptació de l'article: 9 de juliol de 2009

Presentació¹

Parlar de participació dels infants ens pot semblar un contrasentit en una societat en què podríem dir que, fins i tot, la noció d'infant és relativament recent. Els esforços esmerçats en pensar i reconèixer la infància com una etapa específica de la vida que mereix una especial atenció contra els abusos, s'han decantat cap a la necessitat de protegir els nens i les nenes pel fet de ser especialment indefensos tot tenint en compte el seu procés evolutiu. És a partir d'aquesta protecció principalment que es va iniciar la construcció social de la infància en els nostres temps. No és fins que s'aprova la Convenció Internacional dels Drets dels Infants, per les Nacions Unides el 20 de novembre de 1989, que es dona un gir en la consideració dels infants. Sense deixar de banda la necessària protecció dels infants –que són tot sovint víctimes d'abusos i explotacions– es comença a veure els nens i les nenes com a subjectes de drets i no solament com a objectes de protecció. La Convenció representa l'inici d'un canvi d'actitud envers els infants i dona una nova visió ètica de la infància que defineix els infants com a subjectes de drets inalienables que tenen el mateix valor que els drets dels adults.

Amb l'objectiu d'analitzar quin és el nivell de participació dels infants a la vida social i els espais en què es produeix i, a la vegada, fer una prospecció de la confrontació que aquesta participació planteja en el món dels adults es va dur a terme la tesi doctoral *Els infants com a ciutadans*. El treball de la tesi es va dividir en tres parts.

(*) Josefina Fernández i Barrera és diplomada en Treball Social, llicenciada en Dret i doctora en Sociologia. Professora titular de Treball Social de la Universitat de Barcelona. Adreça electrònica: jofernandez@ub.edu
 (1) Aquest estudi és part de la recerca realitzada per a la realització de la tesi doctoral *Els infants com a ciutadans*, defensada a la Universitat de Barcelona el 2005 per a l'obtenció del títol de doctora en Sociologia. El text complet es pot consultar en xarxa a <http://www.tesisexarxa.net/TDX-0113109-110853/>

La primera, incorpora el marc teòric i metodològic. Es van analitzar els significats dels termes més centrals, especialment el significat que es dona al concepte d'infància i com es relaciona amb la noció de protecció, i també què s'entén per participació. Es fa una incursió a la noció de ciutadania per vincular-la al propi paper que els infants tenen com a ciutadans en les societats actuals i es va fer una reflexió sobre la noció «interès superior de l'infant» per la seva vinculació amb totes les normatives i actuacions que es venen realitzant en les polítiques socials adreçades a la infància i també en matèria d'interpretació legislativa². També es va presentar un ventall d'experiències existents on es mostrava quin és l'estat de la qüestió en relació a iniciatives que propugnin la participació dels infants. Els fonaments metodològics sobre els que es va basar l'estudi de camp varen ser essencialment de tipus etnogràfic i especialment centrats en l'observació participant d'espais on els infants actuaven³. Es van fer entrevistes en profunditat a adults experts en infància a partir de les quals es van contrastar experiències i analitzar processos, comportaments i sentiments que els despertava visualitzar els infants com a subjectes participants. Per a l'anàlisi i el redactat final, es va partir del «mètode comparatiu contrastant» (Glasser i Strauss, 1968) tot comparant un grup d'informacions obtingudes en un espai amb un altre grup d'informacions obtingudes en un altre espai. Es veu com encaixen les interpretacions del tema amb aquelles que s'havien obtingut dels actors estudiats, quines són les variacions entre tota la gamma de casos i estratègies que s'havien aconseguit, i es realitza la seva classificació en un cos articulat de tipus i estratègies. Finalment, es va presentar de manera ordenada en l'escriptura narrativa final.

La segona part del treball es va dedicar a tota l'elaboració duta a terme a partir de l'anàlisi de les dades amb les diverses metodologies emprades. En aquesta part es va fer un estudi dels espais on els infants poden participar. Per les dades obtingudes, es van desenvolupar especialment la família, l'àmbit educatiu i el lleure⁴. S'hi exposaven les aportacions que poden fer els infants com a ciutadans i es va dedicar una part a la relació dones/infants perquè s'ha produït sovint una relació/assimilació entre els dos grups socials ja que es considera que tenen en comú no haver estat reconeguts socialment com els correspondria. En aquesta segona part, es van analitzar també uns aspectes que havien tingut especial rellevància en el procés de la realització de la tesi i que encara ara és important de destacar. Són les condicions i els requeriments de la participació dels infants. Quan es parla de la participació dels infants, de seguida apareix el qüestionament de quina és l'edat idònia. Així, es va analitzar si l'edat influeix o no en la possibilitat de participar, i també la limitació que representa el fet que els infants siguin «menors d'edat». L'altre aspecte a destacar és la visió que tenen els adults dels infants i el seu posicionament pel fet de considerar-los com a subjectes de drets. Com es pot veure en el títol d'aquest article, he optat per tractar aquesta part dels resultats de l'estudi ja que he considerat que són objecte de polè-

(2) Aquesta part de la tesi en que es fa referència a l'interès superior de l'infant està especialment tractada en un article publicat a *Revista de Treball Social*, núm. 179, corresponent a 2006.

(3) Es van observar les sessions dels Consells Escolars d'una escola i un IES, assemblees de classes de primer i tercer d'ESO d'una escola, i les assemblees de dos unitats d'un CRAE. També es van realitzar entrevistes als nois i noies representants als Consell Escolars que s'havien observat.

(4) La família i l'escola són dos dels àmbits que esmenta Moreu (2004) com a importants en l'educació per a la ciutadania, que seria una manera de veure també com s'afavoreix aquest paper dels infants com a ciutadans participants.

mica i de diferents posicionaments que resulten d'especial interès per aquells que es dediquen a l'estudi de la infància i aquells que treballen amb infants.

La tercera part de la tesi, inclou les conclusions i les propostes i orientacions per actuacions en relació a la participació infantil i a la consideració dels infants com a ciutadans⁵.

Participació i edats: hi ha una edat per a la participació?

Quan es parla de participació dels infants sovint es planteja la dificultat perquè esdevingui veritable i, en el cas que es produeixi, sempre es pensa en les edats més avançades dels infants. L'article 12 de la Convenció dels Drets de l'Infant estableix de manera diàfana que s'han de facilitar els drets dels infants a l'hora d'expressar la seva opinió en tots els afers que els afectin d'acord amb la seva capacitat, i que les seves opinions han de ser tingudes en compte segons l'edat i maduresa. Aquesta relativitat en l'articulat afavoreix la visió que no hi hagi límits d'edat en considerar aquest dret de participació mitjançant l'expressió de les seves opinions i el seu reconeixement. Gerison Lansdown (2001), en un estudi realitzat sobre la participació dels infants en la presa de decisions, manifesta que existeixen molts temes que fins i tot els nens i les nenes molts petits poden entendre i sobre els quals poden contribuir amb opinions consistents. Aquesta autora destaca com la competència que poden tenir els infants en aquest sentit no es desenvolupa de manera uniforme d'acord amb estats de desenvolupament presos de manera rígida. Judith Ennew (2000) es manifesta de la mateixa manera tot dient que l'edat i la maduresa no són temes només biològics sinó que també són constructes socials. Ressalta com els infants sovint fan el que els adults els permeten fer. L'edat, de la mateixa manera que el temps, és arbitrària i negociable. L'edat cronològica ofereix un marc científic i raonable per saber quelcom sobre la capacitat de judici basat en teories biològiques però no dona prou informació per definir la maduresa.

Els propis infants, entre ells, sovint són els que volen establir diferències segons les edats. Aquí apareixen situacions que es podrien considerar no solidàries entre els propis infants. Així, els joves sovint no consideren necessari que els infants participin més i els infants entre ells poden establir diferències quan els més grans es postulen com els únics a qui se'ls ha de reconèixer aquest dret de participació. Aquest fet es podria considerar com la confrontació defensiva que es dona entre grups que, encara que tinguin més coses en comú que diferències, lluiten pel reconeixement contra els altres perquè veuen difícil aquest reconeixement. Un dels infants de 13 anys, representant al consell escolar, expressava la seva preocupació per la representativitat, ja que ell considerava que els nois i les noies grans no feien cas dels petits i com que era representant dels més petits se li feia difícil que el tinguessin en compte.

En els espais observats de la vida quotidiana al CRAE sovint també es produeixen confrontacions per raó de l'edat. L'edat origina un status sobre què es pot fer i què no, i aleshores els adults ho utilitzen com a forma de diferenciació. Això pot fer pale-

(5) Les propostes i recomanacions d'aquesta tesi van ésser assumides pel plenari del Consell de Benestar Social de Barcelona, el juliol de 2006, a proposta del grup d'infància d'aquest Consell, que els va debatre en una de les seves sessions. Les conclusions i recomanacions es van publicar específicament a la revista *Protagonistes, jal*, de 2006.

sa l'existència de diferències pel que fa a poder fer algunes coses o no fer-les (en aquest cas era anar-se'n a dormir més tard), però en canvi no estableix diferències pel que fa a l'oportunitat de dir la seva i participar, ja que tots els infants, de totes les edats, tenien les mateixes oportunitats. Tanmateix, el debat sobre les edats planteja sovint confrontacions d'interès a tenir en compte per tal de ser conscients de com cada infant va construint el seu propi espai de participació i com els diferents adults hi reaccionen. En una de les assemblees, es va establir un debat sobre el fet que volien anar a dormir més tard per poder veure acabar una sèrie de televisió al menys un dia a la setmana ja que segons l'hora que havien d'anar a dormir havien de deixar-la a mitges. Es va generar molta discussió dels més petits que també ho volien i un dels nois va comentar que encara que es deixés als de 13 o 14 anys, ells sabien que també s'ho havien de guanyar. Els mateixos nois grans eren els que defensaven la diferenciació.

En aquest sentit, també una de les persones entrevistades manifestava que ,quan els infants es posen a opinar sobre el tema d'anar-se'n a dormir més tard i veure o no veure uns programes de la televisió, de seguida això es converteix en un dels temes de discòrdia, però també aclareix que un cop veuen que opinen sobre diferents coses, aquesta diferenciació no es converteix en un problema. Així quan parlava de la seva experiència en l'àmbit escolar, manifestava:

...des de la primera infància, penso, que en el parvulari es pot ensenyar perfectament a ser participatiu i decidir coses sobre el grup classe, sobre les activitats...

El debat de les diferències d'edat també es va abordar en una de les sessions del Consell Escolar, en què es tractava sobre l'habilitació d'un nou menjador pels alumnes més grans, inicialment per als de batxillerat i quart d'ESO. La proposta va generar que el representant dels estudiants defensés la inclusió dels de tercer d'ESO, com una clara voluntat que se'ls reconegués com més aviat millor una major independència, ja que el menjador comportava un funcionament sense vigilància com a l'altre menjador en què hi havia alumnes més joves. La col·locació en diverses taules separades per edats, també va ser motiu de discussió en una de les assemblees del CRAE. Totes aquestes discussions posaven sempre en evidència l'interès dels infants de ser cada vegada més reconeguts ja que ser més gran (o considerat més gran) es visualitza com un signe de major llibertat i reconeixement. El debat sobre la incorporació dels estudiants de tercer d'ESO també va mostrar les reticències que manifestaven alguns mestres i pares pel fet que era un espai molt més lliure d'entrar i sortir. Aquesta preocupació mostraria una certa tendència –provocada tal vegada per les reformes educatives– a fer més dependents els nois i les noies que no pas considerar-los més autònoms, ja que els alumnes de tercer d'ESO de la LOGSE correspon als de primer de BUP de la LGE que gaudien d'un règim totalment obert.

A les assemblees del CRAE les edats també van ser motiu de debat per assumir tasques pròpies del funcionament de la pròpia assemblea com era la de moderar. En una assemblea es va realitzar un debat sobre qui moderaria. Tots els infants desitjaven fer aquesta tasca i finalment es va acordar, després d'un ampli debat, que s'aniria fent de manera rotatòria per ordre d'edats, on seria primer el més gran fins arribar al més petit. En una ocasió que havia demanat de moderar l'Andreu un dels més petits (8 anys), l'assemblea va ser molt ben conduïda, sobretot a l'inici, que estava molt amatent a donar les paraules a cadascú. L'oportunitat de moderar també va estar molt ben valorada pel propi protagonista a l'hora de fer les valoracions de la marxa

de l'assemblea i la intervenció de l'educador va confirmar que creia que l'assemblea havia anat bé, el que afavoria que el nen es pogués atribuir part de l'èxit.

La majoria d'adults entrevistats van manifestar algunes premisses pel que fa a la relació participació i edat de l'infant. En general, tots opinaven que els infants comencen a participar a qualsevol edat i es relaciona la participació amb l'oportunitat de diàleg, de tenir en compte l'altre i en aquest cas el fet que els adults tinguin en compte l'infant a qualsevol edat. Es referma el fet que tot sovint es relaciona la participació amb fer el que es vol, quan en realitat la participació implica drets i també deures.

Gerison Lansdown (2001) defensa que els infants evidentment han d'assumir responsabilitats però que primer han de veure que es respecten els seus drets. Si se'ls dóna l'oportunitat de compartir les seves idees i ser presos seriosament, també aprenen que els altres igualment han de ser presos seriosament, que han de ser escoltats i respectats. Aquesta aproximació possibilita que els infants puguin entendre (o al menys ho intentin) quan se'ls recorda quelcom que no poden fer.

Tots aquests plantejaments ens permeten defensar que els infants poden participar fins i tot quan són petits. En un sentit contrari, també es pot observar que sovint quan els infants es fan més grans és quan perden espontaneïtat i se'ls pot fer més difícil sincerar-se i participar d'una manera més clara i oberta. En aquest sentit, les observacions fetes a l'escola podrien donar un cert suport a aquesta idea ja que els infants de primer d'ESO, amb 12-13 anys, manifestaven una major implicació i entusiasme que els de tercer d'ESO, amb 14-15. Sota aquesta premissa, el Consell dels Infants de Fano, impulsat per Tonucci, es va endegar amb infants de 10-11 anys perquè es considerava que s'implicaven amb més força. Hart (1997, p. 28) també afirma que existeixen dos períodes especialment rellevants per a la participació dels infants en la comunitat: la segona infància i l'adolescència. Als infants de 8 a 11 anys se'ls veu entusiastes, directes i manyosos mentre que els adolescents es caracteritzen per ser més introvertits i filosòfics tot provant les construccions de la seva pròpia identitat que ells mateixos s'han fet. El mateix autor destaca, però, com les capacitats dels infants poden variar segons les cultures, classes socials i l'entorn en general, i que no es pot tenir una noció universal del que poden o no poden fer els infants segons la seva edat (Hart, 1997, p. 27).

La relació directa entre maduresa i oportunitats de participació en el marc cultural i especialment les condicions socioeconòmiques, la remarcava un dels entrevistats, expert internacional, com un dels arguments que relativitzarien encara més les edats de participació:

Si defineixes l'adult amb el sentit de responsabilitat, com defineixes a un nen o una nena de tres anys que porta el seu germanet, quina responsabilitat podria tenir més que tenir la vida d'un altre? Aleshores en realitat la infància, tal i com la coneixem nosaltres, no existeix. I moltes vegades aquest nenet o aquesta neneta han de participar en un procés de decisions que no està definit però que són tremendes! Per exemple, la decisió d'aquesta neneta de tres anys de si es crema amb l'estufa i al nenet que li puc donar un menjar amb verí... són decisions tremendes... i més participació que aquesta quina enteníem?⁶

(6) Aquesta participació de les nenes molt petites en la cura dels seus germans encara més petits ja va ser observada extensament per Margaret Mead en les nenes de Samoa (Mead, 1985, p. 46-48).

Aquesta diferenciació redundaria en la defensa de considerar diferents formes de participació segons les edats, i també segons les cultures, però no limitar la participació a cap edat.

Els límits de la participació dels infants: la minoria d'edat

La noció d'infància utilitzada aquí és la d'aquells que són menors d'edat, cosa que inclou també els adolescents. La minoria d'edat conforma algun tipus de límit pel que fa a l'exercici ple de la ciutadania: no existeix la capacitat d'obrar, hi ha la capacitat jurídica però aquesta sola no és suficient ja que no es pot votar, contractar, ni ser representat per un mateix. Els pares o tutors encara han de fer algunes d'aquestes actuacions, si cal, en nom d'aquest ciutadà. Aquest fet es pot considerar com una limitació a la participació. Els infants estan sota la tutela d'uns adults en algunes de les seves capacitats d'acció. Aquesta necessitat de suport i acompanyament planteja una col·laboració en alguns aspectes per part dels adults i evidentment, també, de límits.

Totes les persones tenim limitacions en les nostres actuacions que ens venen donades pel fet de viure en un espai social organitzat amb unes normes constituïdes per possibilitar la convivència entre tots. Aquestes normes ahora limiten la nostra plena actuació segons el que desitjariem fer en qualsevol moment, però són les regles del joc tant per als infants com per als adults. La limitació que es podria atribuir al fet que els infants estiguin tutelats per un adult no implica que l'infant no pugui dir la seva i no hagi de ser escoltat i acceptades les seves propostes. El contingut de la pàtria potestat o de la potestat del pare i de la mare en el codi civil català, en realitat ja podríem interpretar que afavoreixen la participació dels infants el més plena possible. El codi civil estableix que la «patria potestad se ejercerá siempre en beneficio de los hijos de acuerdo con su personalidad»⁷. Aquesta consideració a la pròpia personalitat de l'infant fa palesa la voluntat del legislador de tenir en compte les característiques del propi infant i, per això, cal que es doni l'oportunitat a l'infant de poder manifestar quina és la seva manera de ser i quins són els seus interessos. En el codi de família català s'estableix també que la pàtria potestat s'exerceix en benefici del fill per facilitar el ple desenvolupament de la seva personalitat. Ahora, cal destacar que el codi civil assenyalava que els fills han de ser escoltats si tenen prou seny, i a la legislació catalana s'especifica ja l'obligatorietat d'informar i escoltar el fill de dotze anys o més, i el de menys de dotze si té prou coneixement. És important de destacar sobretot que el mateix codi de família estableix el següent: «Les limitacions a la capacitat d'obrar dels fills menors d'edat s'han d'interpretar de forma restrictiva»⁸. El que vol dir que s'ha de tendir a limitar el menys possible aquesta capacitat d'obrar dels infants per la qual cosa podem interpretar que hi ha una voluntat de facilitar i promoure aquesta participació. Al mateix temps també s'estableixen uns deures a més d'uns drets ja que la legislació civil planteja la necessitat que els fills obeeixin els pares i que contribueixin equitativament, segons les seves possibilitats, en les despeses de la família tant amb els rendiments dels seus béns com amb rendiments de treball si n'hi hagués. Aquesta aportació, també implica una consideració d'una forma de participació que seria la participació en les despeses familiars en el cas que

(7) Art. 154 del Codi Civil.

(8) Art. 133.3 del Codi de Família.

l'infant, pel fet de ser propietari de béns o pel fet de treballar (sempre amb el permís dels pares), pugués contribuir en les despeses de la família. Aquesta noció de deures i responsabilitats és el que fonamenta la realitat d'una veritable interrelació entre pares i fills transferibles a les de qualsevol adult a qui l'infant degui una certa obediència, com és el cas del mestre.

Aquí no es pretén treure importància al límit que representa la minoria d'edat ja que precisament és un de les limitacions que cal tenir en compte. Una de les entrevistades, jurista de professió, quan parlava de quin considerava que era l'interès de l'infant, destacava la necessitat de tenir en compte que els pares en són els responsables en darrera instància, encara que sempre partint de la premissa que si l'infant pot decidir per ell mateix s'hauria de permetre que ho fes i, si més no, en qualsevol cas sempre calia establir un veritable diàleg. Es basa en la protecció dels drets fonamentals. Aquesta és una concepció moderna dels drets de participació dels infants que s'interacciona amb una visió més postmoderna que té més en compte les individualitats de cadascú (Fernández Barrera, 2003).

L'assumpció de responsabilitats a la família tal vegada està més acceptada del que podria pensar-se, ja que aquest era un debat força constant en les assemblees realitzades pels infants de l'escola. Sovint discutien sobre com havien de fer-se responsables de contribuir al sosteniment de la família i es copsava com acceptaven el rol de conductors que exercien els pares com a responsables principals de la potestat familiar. En una ocasió que parlaven del dret a tenir o no diners propis, aquesta discussió es va establir sobre la possibilitat de rebre diners dels pares (setmanada) i també de contribuir ells mateixos a les despeses si era necessari⁹. Consideraven que els pares no havien de donar-los setmanada si no volien. També es van fer manifestacions per part d'una noia de l'obligació que tenien a fer les feines de casa a canvi de la setmanada «tengo que pasar la mopa y barrer cada día» i es manifestà la consciència de la limitació de la minoria d'edat i fins i tot la necessitat de contribuir en les despeses de casa si treballes, encara que siguis major d'edat. Aquest debat sobre les aportacions a casa coincideix amb el que va expressar un dels nois del grup dels «col·legues» de l'estudi de Willis (1988, p. 54), que manifestava que estava orgullós de treballar i d'aportar diners a casa per ajudar a pagar la factura del gas quan els pares havien passat una mala setmana.

Pere: (llegeix) Els que no tenen setmanada s'han d'aguantar amb el que tenen.

Esteban: Es verdad, te has de aguantar porque eres menor de edad....

Martina: Que si no tenen setmanada alguna cosa els hi donaran... quan els necessitin...

Gabriela: Pero ¿no está redactado un poco a lo bestia? Se han de aguantar y ala...!

Aitor: Es que también... si los padres no te quieren dar pues te aguantas tú vives en su casa y encima vas pidiendo dinero... y te pagan el dinero.

Luna: Como si no fuéramos personas igual que ellos...

Gabriela: Ellos fueron los que nos quisieron tener....

(9) Es tractava del grup de tercer d'ESO.

Aquest fet de rebre el suport dels pares o tutors per exercir algunes de les seves accions es destaca com un límit a considerar: una de les entrevistades manifestava en aquest sentit com els pares sovint han de dir prou però insistint que sempre ha de ser després d'haver-se produït un procés d'escolta i reconeixement.

Jo tinc l'obligació d'exercir en benefici seu una sèrie de drets, de deures perquè ell arribi a ser major d'edat en plena capacitat... I això implica a vegades donar-li participació en la decisió i a vegades dir-li: «aquí decideixo jo perquè tu no tens capacitat per decidir». I això, aquesta espècie de balanç, és difícil de fer, jo també ho entenc...

Aquest reconeixement de la dificultat mostra en qualsevol cas la predisposició a considerar l'infant i afavorir aquesta participació i escolta; en aquest sentit es podria dir que la preocupació per la dificultat seria ja un primer pas cap al reconeixement dels infants.

La por al descontrol

Quan es pensa en la participació dels infants tot sovint apareix la por al descontrol. Segurament aquestes pors venen donades per les pròpies dificultats que existeixen per actuar i participar activament de veritat i no com una 'moda'. Estaria relacionada possiblement per l'època en què es va facilitar un funcionament del que podríem considerar el 'laissez-faire' en la pràctica educativa, tant pel que fa al paper dels pares com dels educadors. Aquesta època (i també tendències actuals) ve donada per una actuació amb els infants per part dels pares on se'ls dona tot sense voler res a canvi. Aquesta actuació envers els infants té com a conseqüència efectes d'inadequació a una veritable participació d'aquests ja que precisament el que dificulten és la seva relació amb els 'altres'. Baumrind (1972) quan analitza aquests efectes manifesta el següent:

Quan aquests infants educats sense límits entren en relació amb una comunitat més àmplia, els pares es troben amb l'obligació de restringir-los algunes coses. Donat que l'infant està habituat a rebre sempre gratificacions immediates, sofreix més d'allò que el priven que si s'hagués acostumat millor a la disciplina abans, associant la disciplina amb l'estimació. En aquest punt, no accepta ni tolera les conseqüències negatives que rep quan actua en contra de les figures d'autoritat. Aquest nen, fins i tot quan és adult, espera sempre rebre, i no està preparat per donar o comprometre's¹⁰.

Un estudi realitzat a Canadà també demostrava com els infants que disposaven d'un clima i funcionament més democràtic a casa tenien més bons resultats a l'escola (Bouchard, 1998-1999). És evident que els infants necessiten d'unes certes directrius i orientacions i d'uns certs límits per poder exercir els seus deures de participació; si no obtenen aquestes respostes, com diu Baumrind, després no saben com actuar.

Molts dels experts entrevistats van manifestar aquesta preocupació pels límits de la participació i en certa manera com de vegades s'ha confós participació amb llibertinatge. Així, una d'elles, partint de la seva pròpia experiència, expressava que en les escoles més actives, que precisament el que pretenen és afavorir la participació dels infants, de vegades això es confonia. Considerava que hi havia un tarannà molt democràtic que inicialment afavoria molt la participació, però que si es portava a l'extrem, sovint havia arribat a nivells caòtics on els que manaven eren els nens sense tenir consciència de límits del que es podia i el que no es podia fer:

(10) Baumrind, Diana, «Some Thoughts about Childrearing», pp. 404-405, a Bronfenbrenner, *Influences on Human Development*, Hinsdale, Ill, Dryden, 1972 [citada a Purdy, p. 109].

... però crec que vaig aprendre molt perquè hi havia un tarannà molt democràtic... de vegades penso que es traspassaven les fronteres d'allò democràtic i arribava a ser caòtic i realment allà manaven els nens. També eren uns moments molt determinats d'unes escoles concretes que es varen passar una mica...

També s'ha considerat que la realitat sociopolítica de l'Estat espanyol, amb més de quaranta anys de dictadura i la impossibilitat d'opinar en els afers més bàsics que afectaven a qualsevol ciutadà, també va derivar en una excessiva 'màniga ampla' en l'àmbit familiar i que això també ha afavorit que es vinculi participació i descontrol.

Aquestes conegudes experiències, és possible que hagin creat un estat d'opinió d'animadversió a la participació dels infants precisament per relacionar-ho amb l'absència de límits. Una entrevistada esmentava en les seves posicions un fet de considerable actualitat en aquests moments i és que els infants es converteixen en «tirans» a casa i a l'escola. Aquesta absència de límits s'ha relacionat amb l'increment de les actituds violentes dels infants i, especialment, dels adolescents. És un dels temes de més actualitat en l'opinió pública i que poden dificultar l'afavoriment de la participació, a causa de la por que els infants arribin a ser com una espècie de «petits salvatges». Aquesta també era la visió que mostrava William Golding (1954) en la seva obra *El senyor de les mosques*, on uns infants que es trobaven sols en una illa es comportaven de manera marcadament agressiva i especialment cruels amb aquells que podrien considerar-se que tenien millors sentiments. La intenció de Golding no era plantejar l'existència d'una especial agressivitat en els infants sinó que ho mostrava com un espai simbòlic on lligar els defectes de la societat amb els defectes de la pròpia naturalesa humana encara que cal destacar com casualment la metàfora es dipositava en uns infants.

Per contrarestar aquestes tendències, Korczak a principis del segle xx ja relatava el següent:

És totalment falsa aquesta imatge que ens representa l'infant com un anarquista nat o un ésser tan exigent com venal. L'infant té el sentit del deure, respecta l'ordre i no defuig les responsabilitats per poc que tinguem el seny de no imposar-les-hi per força i que no ultrapassin les seves forces. Vol trobar en nosaltres comprensió per a les dificultats i indulgència per als errors eventuals (Korczak, 1999, p. 102).

La disciplina i l'autoritat

Les relacions entre els adults i els infants estan mediatitzades per diversos factors. Un dels importants és la disciplina i l'exercici de l'autoritat dels adults envers els infants. Aquesta autoritat podria sovint considerar-se que desvirtua la possibilitat d'una veritable relació participativa pel fet que hi hagi un desnivell en les posicions entre uns i altres. En aquest sentit, un fet com anar a l'escola es relaciona amb una de les possibles imposicions que no poden ser objecte de discussió per part de l'infant ja que és d'obligat compliment. En relació a aquest tema, s'estaria d'acord amb els arguments de Cohen (1980), que considera que les decisions que prendrien els infants no tindrien perquè perjudicar-los ja que anar a l'escola és una activitat que fàcilment internalitzen com a necessària si el procés de socialització els ha facilitat aquesta percepció¹¹.

(11) Howard Cohen, *Equal Rights for Children*. Totowa. N.J., Littlefield, Adams, 1980, p. 43 [citat per Laura M. Purdy, 1992].

En uns dels espais grupals de primer d'ESO observats a l'escola, es va debatre el tema de deixar d'assistir a l'escola per anar de viatge i semblava que predominava la idea que s'ha de complir amb anar a l'escola encara que bastants valoraven que anirien de viatge. En el debat contrastat sobre anar de viatge encara es considerava la possibilitat de deixar d'assistir a l'escola per uns dies però en qualsevol cas no s'acceptava de manera generalitzada i sense qüestionar els seus possibles efectes com poden ser exàmens i perdre's temes que es tractarien a classe. En una altra intervenció grupal de tercer d'ESO, en tractar sobre l'autoritat dels pares en relació als horaris, també es ressaltava com entre setmana ells mateixos no arribarien tard perquè l'endemà saben que s'han d'aixecar aviat.

Aquest exercici de l'autoritat en relació a les sortides, es manifesta com una acció conflictiva per part dels adults i que sovint sí que s'ha d'imposar per exercir com a tals. Es planteja com moltes vegades no deixa d'exercir-se, no precisament perquè es pensi que l'infant pot decidir, sinó per comoditat i per claudicació en el paper de l'adult. També es fan evidents les dificultats de comunicació i de negociació entre els propis adults. Els pares han d'exercir de pares i els mestres també, encara que això no ha d'implacar que els infants no puguin dir la seva. Així, un entrevistat manifestava:

... perquè el fill no empipi se'l deixa sortir a la nit... si ha de tornar a les nou del matí, torna a les nou del matí... el pare o la mare, un dels dos pateix, l'altre no... és font de discussions, de discussions inútils i poca-soltes de vegades, però que són el resultat de moltes vegades que, els pares quan el nen comença a ser una miqueta gran, ja dimiteixen absolutament de la seva missió de pares... hi ha pares que es creuen que és veritat això que el pare ha de ser l'amic del fill... el pare ha de ser el pare, i el fill ha de ser el fill...

Els límits relacionats amb l'autoritat en el si de la llar i la família van ésser estudiats per Tisak (1986), que investigà com conceben els infants els límits jurisdiccionals de l'autoritat del pare i de la mare. Gairebé tots els infants de 6 i 11 anys que participaren en l'estudi jutjaren que els pares tenen autoritat legítima per dictar normes sobre actes com robar (qüestió moral) i la repartició de les feines domèstiques (qüestió convencional). Tots opinaren, en canvi, que els pares no tenien autoritat per a decidir sobre les amistats dels fills tot invocant sobretot les preferències individuals. Semblaria, doncs, que els infants posen uns límits a l'autoritat legítima del pare i de la mare, i aquests límits depenen de la mena d'acció que es tracti¹².

En els espais observats de participació, també es donaven aquests límits lligats a l'exercici de l'autoritat per part dels educadors. Així, encara que les assemblees del CRAE es plantejaven com un espai de decisió, de relació, d'aprenentatge i de participació, apareixia clarament el límit de l'autoritat ja que l'educador o educadora feia de guia, facilitador i de canalitzador i tenia l'«autoritat educativa»¹³. En aquest sentit, es produïen expulsions de l'assemblea quan els educadors consideraven que un nen o una nena no es comportava.

L'exercici de l'autoritat també es pot considerar com un factor que ajuda a un millor posicionament per afavorir la participació i no com un límit, ja que a diferència de l'autoritarisme col·labora en l'assumpció de les responsabilitats per part dels infants i els ajuda a posicionar-se d'una manera més entenedora sobre el que han de

(12) M.S. Tisak (1986) «Children's conceptions of parental authority», *Child Development*, 57, p. 166-176 [Citat per Judith G. Smetana, 1997, p. 166-167].

(13) Segons definició propia de B. Gordaliza i P.V. Planas, uns dels responsables de la iniciativa.

fer o no i sobre com poden fer arribar les seves opinions i punts de vista. És en aquest sentit que s'expressava la jurista quan deia el següent, tot referint-se a l'educació dels infants que implica aquest necessari exercici de l'autoritat:

A les persones no solament se les educa portant-los al cole... Se les educa tenint relació amb ells, una relació en la qual hi hagi l'exercici de l'autoritat, escoltar-los, participar, etc. Pensa que és molt dur per un nen petit, un nen de 12 o 13 anys, haver d'anar al jutjat o allà on sigui, és igual, i decidir si vol viure amb son pare o amb sa mare... És molt dur, eh! Si abans no hi ha hagut una conversa amb algú que tingui el cap a sobre les espatlles i li hagi preguntat exactament les coses que veritablement ell ha de saber per decidir...

La visió dels adults vers els infants com a ciutadans participants. El seu posicionament

El paper dels adults en la participació dels infants és transcendental ja que com a generació dominant és qui pot afavorir-la o dificultar-la. Elena Soriano, en parlar de les relacions intergeneracionals, relacionava les diferències en les etapes de la vida amb un «entrepà», aliment compost per dues cobertes entre les quals està l'element principal, la substància que fa que el conjunt sigui plenament nutritiu. Aquesta matèria intermèdia serien els adults, i els infants i els vells, les dues tapes. Destacava:

Tal generación intermedia es la que tiene poder, la que ejerce la serie de poderes que rigen, ordenan y configuran la política, la religión, la economía, la ciencia, el arte, la literatura y –lo que tiene suma importancia– las formas de vida de los jóvenes y de los viejos (Soriano, 1993, p. 11).

És evident que els adults són centrals i que ocupen en la nostra societat una posició hegemònica que pel que fa a les relacions amb els infants és de gran importància. La visió dels infants no com a tals sinó com a futurs adults és una mostra més d'aquesta visió preponderant de l'edat adulta com a l'edat dominant. Hart (1997, p. 23) destaca per altra banda la necessitat que es doni una continuïtat entre les generacions a totes les cultures si aquestes volen conservar les seves singularitats i aquells aspectes en relació a la terra que s'han anat transmetent per generacions.

La infantesa és el període del passat dels adults i de vegades s'oblida massa aviat aquest període de la vida que segurament ajudaria a entendre moltes situacions del present dels adults. Mantenir viva aquesta infantesa ajuda a conèixer millor amb els infants i especialment amb els propis fills (Tonucci, 1997, p. 48-49). Antoine de Saint-Exupéry ressaltava aquest oblit de la nostra infantesa en la seva justificació per haver dedicat a un adult (Leon Werth) el seu llibre *El Petit Príncep*:

Aquesta persona gran pot comprendre tot: fins i tot els llibres per a nens, vull dedicar aquest llibre al nen que va ser aquesta persona gran en un altre temps. Totes les persones grans han estat infants abans (però poques ho recorden).

Picasso manifestava, quan ja era vell, que li havia calgut tota una vida per ser capaç de tornar a dibuixar com un infant. En la mateixa direcció, Unamuno argumentava que l'infant neix artista i deixa de ser-ho quan es fa home. Si no deixa de ser artista, és que segueix sent un infant (1998, p. 40).

La vellesa es nega pel motiu que vivim en un món que sobrevalora les plenes capacitats físiques i psíquiques i pel fet que es relaciona la vellesa amb decadència i com a absència de joventut (Friedan, 1994). Al seu torn, Feixa (1996, p. 325) destaca com el desenvolupament dels estudis antropològics sobre la vellesa té notables paral·lelismes amb els que es fan sobre la joventut (que podríem fer extensiva a la infan-

cia) i com aquests fan un esforç per demostrar que l'adveniment de la modernitat ha anat en detriment precisament de l'estatus atribuït tant als joves com als ancians.

Françoise Dolto (1986) denuncia l'existència del que anomena «adultocentrisme» i assenyala com els adults tenen por a alliberar certes forces, certes energies que evidencien els més petits i que posen en qüestió la seva autoritat, les seves conquestes, els seus privilegis socials. Com a bona psicoanalista destaca com els adults projecten sobre els infants els seus desigs contrariats, el seu malestar i com els imposen els seus models.

Pel que fa al posicionament dels adults envers els propis articles de la Convenció dels Drets de l'infant, Ennew (2000), argumenta com la participació dels infants tendeix a produir-se segons la selecció dels adults més que no pas per una veritable representació dels infants. El dret dels infants a trobar-se i organitzar-se en base als seus propis interessos, de moment, només es produeix amb el permís i facilitació dels adults que basen aquest control en el fet de protegir-los d'altres adults o d'ells mateixos.

En el procés etnogràfic de recollida de dades en els consells escolars, hi va haver inicialment una certa dificultat en l'accés, i sovint, aquestes dificultats es produïen també envers els propis infants. En les ocasions en què no vaig ser avisada tampoc ho havien estat els propis representants dels estudiants o havien estat avisats amb molt poc temps. És prou coneguda l'estratègia de convocar en poc temps una reunió si el que pretens és que no hi assisteixin persones que se suposa que poden plantejar problemes. Els representants de l'IES també es queixaven que se'ls convocava amb molt poc temps i, a més, que arribava tot molt preparat dels claudres dels professors, el que feia que a les reunions del consell només es ratifiquessin les coses. La rapidesa en les convocatòries sempre ha estat una forma subtil de dificultar la veritable participació, com també les tàctiques dilatòries de deixar les discussions per més endavant. És per evitar això que precisament les lleis obliguen a convocar amb prou temps totes aquelles reunions on es prenguin decisions, com són les assemblees de les associacions, les juntes d'accionistes de les societats anònimes o qualsevol altra reunió de la que puguin dependre temes transcendents per al funcionament de la pròpia organització. Per aconseguir una bona reunió, cal que estigui ben preparada (Vázquez Mier, 1990) i aquesta preparació comporta que les reunions estiguin degudament convocades. Una de les noies que havien estat representants al consell escolar de l'escola explicava que només els havien avisat amb dos dies de temps quan s'havien de fer les eleccions de representants al consell, i també que quan havien presentat una iniciativa perquè es donés suport a una proposta sobre la despenalització de l'okupació¹⁴ a una sessió del consell escolar, els van donar llargues.

Totes les persones adultes entrevistades van manifestar que consideraven que existien encara moltes dificultats per part dels adults d'acceptar la participació dels infants precisament perquè aquests poden qüestionar aquesta posició hegemònica del món adult de la que ens parla Dolto. Es destaca la dificultat d'admetre que l'infant pugui aportar quelcom de profit perquè l'adult pensa que en sap més. Una entrevistada remarcava el fet que les relacions massa sovint tenen una connotació asimètrica:

(14) Es tractava de l'empresa Hamsa, de Sants desokupada l'estiu de 2004.

Aquí no es parteix d'una relació d'iguals perquè entre altres coses uns són menors. Ara, adaptem-nos, a aquesta edat: què és el que poden modificar aquestes criatures? En què poden incidir? Llavors si-guem receptius a aquests aspectes, però clar, a nosaltres ens costa com a adults... És la resistència bàsica dels adults a acceptar o bé que t'has equivocat o que ho pots fer millor... I és un concepte també de relació, és a dir, si tu et plantejes una relació, una interacció, si tu entens l'educació com un procés interactiu o tu entens l'educació o les relacions com un procés unidireccional.

El coneixement de les cultures infantils també comporta el reconeixement d'algunes coses que els infants dominen millor. Aquesta evidència comporta també que els adults es posicionin una vegada més amb postures defensives assenyalant que aquelles són coses de poca importància. Un dels consultats ens ho manifestava tot relacionant-ho amb la dificultat de reconèixer els infants en si mateixos i no com a futurs adults:

Aquestes noves cultures infantils el que fan és il·lustrar que hi ha espais de competències infantils que són més altes que les dels adults. Però clar, si els nens són els «encara no» això és incongruent amb la nostra representació. Què fan molts adults? Doncs defensar-se: «tot això són tonteries...» Quan un adult diu això, l'únic que fa és demostrar la seva ignorància davant dels infants.

Un altre element és la constant necessitat de parlar per boca dels infants i no dir-ho que s'expressin per ells mateixos. Aquest és un dels factors que es podria dir que és l'efecte de la pròpia minoria d'edat ja que si els pares o tutors representen els infants aquesta mateixa representació es podria entendre com la necessitat de parlar per ells. Tanmateix, aquest no és el sentit que té aquesta representativitat que, com s'ha dit en parlar de la potestat del pare i de la mare, s'ha d'interpretar de la manera més restrictiva possible. Un dels entrevistats manifestava com fins i tot no es deixa decidir en el joc, i quan recordava la seva pròpia infància i les oportunitats que havia tingut de participar destacava com s'imposava sovint el parer de l'adult:

El joc és imposat. El nenet està assegut, i vol dibuixar: mira, veus aquesta casa... I el nen fa una altra cosa i se li insisteix en què faci una casa... Jo participava quan estava lliure i feia el que em donava la gana, el que m'agradava fer i jugava com jo volia jugar no de la forma que volien... fins i tot quan em varen regalar la bicicleta me la varen regalar com ells la volien... jo no volia aquella, en volia una altra... doncs no senyor! Aquella perquè tenia no sé quantes coses...

La dificultat d'acceptar l'infant com a ciutadà participant per part dels adults pot venir donada també per la dificultat de comunicació i la dificultat d'escoltar-nos els uns amb els altres. De fet la dificultat de comunicació es dona també entre adults i conseqüentment, es fa més complexa encara entre aquests i els infants. Com afirma Adela Cortina (1999, p. 74):

La autonomía de un niño o de un adulto no se respeta más porque no se den respuestas a sus preguntas, sino que se le respeta más cuando más se le responde razonando la respuesta en la medida de lo posible; es decir, adecuándose a las entendederas del interlocutor y, por supuesto, al saber del hablante.

El fet d'oblidar-nos de la nostra pròpia infantesa també provoca que els infants siguin els grans desconeguts a qui no entenem, que produeix un element d'exclusió basat en el desconeixement. Quan recordem la nostra infantesa, en canvi, com és el cas esmentat, dona l'oportunitat d'entendre millor com pensen i senten els infants. Ens fa por allò que no coneixem. La dificultat de comunicació i el desconeixement dels infants es destacava en aquesta aportació:

Es dialoga poc amb els nens entrant realment en contacte amb el nen, amb els seus interessos, amb les seves necessitats, amb les seves emocions en aquell moment, que de vegades les expressen al revés de com la senten perquè és la seva manera, perquè són nens... I aleshores, és clar, l'adult es comunica amb els nens extrapolant el que l'adult fa i com l'adult funciona, i el nen és diferent.

Es demostra que les diverses experiències de participació amb infants poden contribuir que els adults vagin adquirint un major coneixement i baixin les seves defenses. La participació és un procés i els adults poden anar acoblant-se a aquest procés si ells mateixos s'ho permeten. Els adults han d'estar molt oberts a reconèixer que els infants tenen diversos sistemes de participació. La no acceptació que la seva forma de participació és diferent fa que s'hi posicionin en contra perquè hi ha una tendència a repetir els sistemes de participació del món adult. Alguns dels entrevistats ressaltaven aquesta dificultat d'afavorir diferents formes de participació de la que s'està habituat:

En el tema de participació... intueixo fem una cosa els adults, les persones més adultes, que la fem malament i és que reproduïm el model de participació de les persones grans i de fet volem –fins i tot els que actuen o actuen en aquest camp més directament– volem una mica que sigui el model a reproduir i a realitzar i a impulsar.

Un dels entrevistats, que parlava d'una experiència de televisió infantil on els infants feien anar les càmeres, destacava com s'aprofitava per dir que no en sabien prou i que les filmacions eren dolentes:

Hi havia una certa intolerància perquè no deixen participar els nens. Han d'admetre que l'habitació es desordeni metafòricament parlant i això no ho admetien...

En el procés d'observació dels espais de participació, jo mateixa he de reconèixer que en un inici, quan observava les diverses sessions i assemblees, se'm feia difícil seguir ja que de vegades em semblava que la manera que tenien els infants de tractar els temes era molt desordenada però vaig arribar al convenciment que ells s'entien d'aquella manera i que era com els agradava comunicar-se. Amb el temps, també a mi se'm va fer més familiar i se'm feia molt més fàcil seguir-ho.

A la vista del que diem, resulta complex el reconeixement dels infants com a iguals. Dolto (1986, p. 13) afirma: «Per l'adult és un escàndol que l'ésser humà en estat d'infància sigui el seu igual». En aquest sentit, un dels experts destacava com els adults se senten molt confrontats pel fet que els infants participin i aquest pot ser un altre argument que faci frenar la seva participació:

La meua hipòtesi és que quan es deixa participar el nen, s'evidencia automàticament que ha pres terreny a l'adult, que en l'adult hi ha coses que no sap i que l'infant sap més... El nen no ho evidencia en pla orgullós i molest, ho evidencia amb la seva actuació.

A tall de cloenda

Del treball realitzat es van extreure un conjunt de conclusions¹⁵ de les quals voldria destacar-ne ara les següents¹⁶:

1. El concepte de participació de la infància s'ha relacionat en excés amb la participació en espais més formals com els consells, parlaments i conferències, i cal que sigui reconeguda en qualsevol moment. La participació té relació amb el fet d'escoltar i tenir en compte més els infants, com també que aquests prenguin consciència segons el seu nivell de maduresa del paper que tenen en la societat.
2. Per tenir en compte els infants es parteix d'una primera dificultat: la de clarificar qui són els infants. La infància és un constructe social que difereix segons les

(15) Avançades a la revista *Protagonistes, ja!*, 2006.

(16) Detallo les més relacionades amb la part del treball exposat.

cultures. Tanmateix, en una societat globalitzada com l'actual, considerada com l'era de la comunicació, es pot dir que hi ha un acord en afirmar que són infants aquells éssers humans d'ençà que neixen fins que arriben a una edat que la societat de procedència reconeix com a adults. Les diferents perspectives en l'apreciació de la infància segons les cultures es manifesten en molts àmbits però especialment i de manera intensa en relació al treball infantil. Mentre que uns infants/adolescents desitgen i volen treballar i contribuir al sosteniment de la seva família, sempre que això no alteri la seva salut i la seva educació, en la cultura del primer món encara es considera sovint que els infants no han de tenir cap lloc en l'àmbit laboral. La perspectiva dels nois (encara menors) que acudeixen a Europa a buscar feina i que encara no tenen l'edat per treballar segons les societats de recepció, posa en evidència aquesta confrontació entre diferents visions sobre el que poden i no poden fer els infants i sobre quan acaba la infantesa.

3. L'edat dels infants és un element que s'utilitza per a desconsiderar la possibilitat de participació. Existeix una tendència a utilitzar l'edat com a fre per aquesta participació lligada a la maduresa que pugui tenir la persona menuda per a opinar, parlar i/o prendre determinades decisions. Vivim en unes societats que protegeixen en excés els infants fent-los menys capaços de responsabilitzar-se de les seves pròpies accions però que alhora els considera com a objectes de consum. Es dóna, però, al mateix temps una inclinació a considerar que els infants participen a totes les edats ja que la participació comença amb la possibilitat de comunicació entre l'infant i l'adult des del naixement. Les darreres reformes de l'àmbit educatiu en què ha desaparegut l'obligació que hi hagi representants dels estudiants en les escoles de primària i en què s'ha pujat l'edat d'escolarització obligatòria han influït negativament en aquesta possibilitat de major visibilitat dels infants més petits.
4. Si s'afavoreixen veritables espais i moments de relació i diàleg entre els infants i els adults i, entre els propis infants de diverses edats, aquests poden adquirir una major consciència de grup i de cohesió grupal que pugui facilitar les seves aportacions específiques com a ciutadans. El fet de ser escoltats i considerats pot generar, a més d'una major implicació en general, un comportament més proactiu i un descens de les actuacions més violentes i, a la vegada, una menor vulnerabilitat als missatges de la societat de consum.
5. La minoria d'edat i el que comporta de necessitat que els menors d'edat estiguin representats pels pares o tutors s'esgrimeix com una de les dificultats per poder considerar els infants com a ciutadans participants. El fet que els infants comptin amb els seus pares o tutors i extensivament amb altres adults que intervenen en la seva educació i els acompanyen en el seu creixement, és un element que possibilita la seva participació amb el seu suport i orientació, però que no ha de considerar-se com un argument de rebuig a la participació dels infants. Els pares o tutors poden i han de posar límits en algunes de les actuacions que vulguin realitzar els infants quan es pensi que puguin influir-los negativament. El fet que en moments determinats s'hagin d'imposar actuacions amb autoritat, si aquestes es realitzen amb un diàleg previ amb l'infant, no implica que no se l'hagi considerat com a subjecte actiu. En una societat que tendeix a cercar fórmules lineals, és evident que determinar quan un infant pot o no decidir i actuar amb

plena autonomia és quelcom molt complex i que requereix un aprenentatge per part de tots, infants i adults.

6. Existeix una por que la major participació dels infants pugui plantejar situacions de descontrol per part d'aquests quan es pot copsar que els infants accepten les normes amb més o menys èmfasi depenent de situacions socials i culturals, com són el fet d'anar a l'escola, els horaris de la família i d'altres. Això no implica que els infants no ho vulguin i hagin de mantenir els seus espais d'intimitat. El fet que es donin situacions de major comunicació i diàleg amb els infants no ha de pretendre que aquests no tinguin la seva pròpia intimitat ni mantinguin actuacions i pensaments que no comuniquin a ningú o només a les persones de la seva edat o aquelles que ells triïn voluntàriament. Els infants manifesten la voluntat de ser totalment autònoms en decisions més personals com són triar la roba, els amics, el lleure i consideren que el seu cos els pertany bàsicament a ells mateixos, el que afavoreix les tendències a assumir conductes de més risc, que són les que d'altra banda de forma lògica preocupen als adults. Esbrinar quins són els límits en aquest aspecte és un tema que requereix una constant preocupació en aclarir-los però que a la vegada no s'ha de plantejar com argument per limitar la capacitat de participar dels infants i els adolescents. No està resolt com els infants poden exercir els que podrien considerar-se «drets personalíssims» com podria ser, per exemple, la seva sexualitat.
7. Els adults es mostren ambivalents en relació a la plena participació dels infants a la vida social. El fet que s'hagi oblidat sovint la pròpia infantesa dificulta la comprensió dels adults envers els infants. Assumir el rol d'adult ha comportat en qualsevol persona la necessitat d'acceptar les normes socials moltes vegades considerades injustes i/o inequitatives. El fet que els infants siguin sovint més oberts i més espontanis, especialment en les primeres edats, fa que els adults se sentin incòmodes davant d'aquestes manifestacions, que d'altra banda en el fons poden considerar molt justificades i molt raonables. Per evitar el malestar que pot ocasionar aquesta confrontació, no s'afavoreix que l'infant es manifesti i d'aquesta manera s'evita el conflicte intrapersonal i també social que pot afavorir escoltar el que han de dir els infants o el que puguin reclamar.
8. Es pot considerar que l'edat adulta és una edat que està en una situació hegemònica de poder social encara que evidentment hi ha molts adults que no tenen cap o molt poc poder. Aquesta posició de poder fa que existeixi una dificultat de compartir-lo amb els ciutadans d'altres edats ja que això és vist com una pèrdua d'aquest poder. En aquest sentit es dona un paral·lelisme amb les persones grans que han perdut poder no únicament per l'edat sinó també per haver deixat els espais que ocupaven de posició social. Segons Touraine (1999), els infants són un grup social emergent que pot fer sentir la seva veu cada vegada més. La consideració dels infants com a possible grup de pressió i el fet que històricament hagin estat les dones, com els infants, les que no tenien la plena consideració de ciutadanes, comporta que encara ara s'estableixin comparacions entre la situació actual d'afavorir la major participació dels infants amb l'obtenció de la plena ciutadania i la possibilitat de participar per part de les dones, fita que d'altra banda tampoc està assolida plenament ni universalment.

9. En la nostra realitat, les dificultats de permetre participar els infants plenament a causa de la confrontació que implica pels adults, sovint no es manifesten de manera directa sinó que es fa de manera velada en els diversos espais més formals on s'estableix que els infants poden opinar, ser escoltats i fer propostes. Existeix encara una dificultat important en perdre aquest rol preponderant de l'adult i s'imposen decisions que tal vegada podrien establir-se de forma més consensuada entre tots. D'altra banda, també es pot copsar que el fet que adults i infants participin i dialoguin en un mateix espai va afavorint una major capacitat de comprensió i d'escolta d'uns i d'altres encara que els mateixos infants considerin que es troben en posicions diferents com a grup d'edat.
10. Els espais més idonis de participació primerenca dels infants es relacionen amb aquells llocs més lliures on aquests puguin organitzar-se a la seva manera. Els adults mostrem sovint una dificultat per entendre aquestes formes específiques d'autoorganització o fins i tot la manera de comunicar-se i dialogar en els espais més organitzats. Un major coneixement, tolerància i afavoriment d'aquests espais facilitarà una millor incorporació dels infants en la vida social. Bernardi (1985) ja va fer palès que els joves masai, dins de la seva anarquia, mostraven ser una anarquia ordenada i que la dificultat estava en l'investigador, de saber com es produïa aquest ordre, el que posa més en evidència la dificultat del món adult d'entendre-ho que no pas que no sigui possible. El moviment okupa com a moviment que confronta un dels valors per excel·lència de les societats «civilitzades», com és el de la propietat, encara que més contracultural i més relacionat amb el món dels joves, es pot considerar extrapolable a aquesta necessitat d'espais autoorganitzats i lliures dels infants.

Només ens resta esperar que amb aquesta breu exposició d'una de les parts del treball doctoral exposat hagi pogut donar una visió d'aquesta nova perspectiva de la infantesa i d'alguns dels aspectes a considerar per col·laborar més directament amb la seva visibilitat i la seva participació.

Referències

- Ajuntament de Barcelona. Consell Municipal de Benestar Social. (2006) *Informe participatiu 2005-2006. Propostes grup d'Infància*. Barcelona, p. 133-135. Disponible a: www.bcn.cat/consellbenestarsocial
- Baumrind, D. (1972) «Some thoughts about Childrearing», a Bonfenbrenner, U. *Influences on Human Development*. Hindsdale, Illinois, Dryden.
- Bernardi, B. (1985) *Age Class Systems. Social Institutions and Politics Based on Age*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Bouchard, P.; Deslandes, R.; St-Amant, J.C. (1998-1999) «Parents démocratiques et enfants autonomes. Dynamique familiale de la réussite scolaire?». *Service Social (Montreal)*, 47 (3 i 4), p. 221-246.
- Catalunya. Llei 9/1998, de 15 de juliol, del Codi de Família. *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, núm. 2687 (23.07.1998).
- Cortina, A. (1999) *Los ciudadanos como protagonistas*. Barcelona, Galaxia Gutenberg - Círculo de Lectores.
- Dolto, F. (1986) *La causa de los niños*. Barcelona, Paidós, 1996.
- Ennew, J. (2000) «How can we define citizenship in childhood?». *Harvard Center for Population and Development Studies, Working Paper Series (Boston)*, 10 (12), p. 1-13.
- Espanya (2005) Codi Civil. *Civitas. Biblioteca de Legislación*. Madrid, Editorial Civitas.
- Feixa, C. (1996) «Antropología de las edades», a Prat, J. i Martínez, A. [comp.] *Ensayos de Antropología Cultural*. Barcelona, Ariel, p. 319-334.
- Fernández Barrera, J. (2003) «¿Hacia dónde va (o deseamos que vaya) el Trabajo Social en la actualidad?». *Servicios Sociales y Política Social (Madrid)*, 62, p. 119-125.
- (2006) «Els infants com a ciutadans». Adaptació del text: Mònica Cobos. *Revista Protagonistes, ja!* (Barcelona), 34, p. 26-28.
- (2006) «Els infants: ciutadans participants». *Revista de Treball Social (Barcelona)*, 179, p. 47-56.
- Friedan, B. (1994) *La fuente de la edad*. Barcelona, Planeta.
- Glasser, B.G.; Strauss, A.L. (1968) *The Discovery of grounded theory strategies for qualitative research*. Londres, Weidenfeld and Nicolson.
- Golding, W. (1954) *Senyor de les mosques*. Barcelona, Empúries, 2008.
- Gordaliza, B. i Planas, P. V. (1996) «La participació en un centre residencial d'acció educativa». *Revista de Treball Social (Barcelona)*, 144, p. 71-76.
- Hart, R. A. (1997) *Children's participation: The Theory and Practice of Involving Young Citizens in Community Development and Environmental Care*. New York, UNICEF, Earthscan Publications Limited.
- Korczak, J. (1999) *Com estimar l'infant*. Vic, Eumo.
- Lansdown, G. (2001) *Promoting Children's Participation in Democratic Decision-making*. Florència, UNICEF Innocenti Research Centre.
- Mead, M. (1985) *Adolescencia, sexo y cultura en Samoa*. Barcelona, Planeta-Agostini.
- Moreu, Á.C. (2003-2004) «Educació política: democràcia i ciutadania». *Temps d'Educació*, 28, p. 195-219.

- Purdy, L. M. (1992) *In Their Best Interest? The case against equal rights for children*. Ithaca, New York, Cornell University Press.
- Saint-Exupéry, A. de (1943) *El Petit Príncep*. Barcelona, Empúries, Salamandra, 2003.
- Smetana, J. G. (1997) «La comprensió de les normes socials», a Bennett, M. [ed.] *L'infant com a psicòleg*. Barcelona, Ed. Proa i Universitat Oberta de Catalunya, p. 147-182.
- Soriano, E. (1993) «Jóvenes y viejos», a Fernández, J. i Guillamón, J. [Coords.] *Solidaridad Intergeneracional*. Barcelona, Fundació "la Caixa", p. 11-19.
- Tonucci, F. (1997) *La ciutat dels infants*. Barcelona, Barcanova.
- Touraine, A. (1999) *¿Cómo salir del liberalismo?* Barcelona, Paidós Ibérica.
- Unamuno, M. de (1998) *Recuerdos de niñez y de mocedad*. Madrid, Alianza Editorial.
- Vázquez Mier, I. (1990) *Empresa y grupo*. Barcelona, EADA Gestión.
- Willis, P. (1988) *Aprendiendo a trabajar*. Madrid, Akal Universitaria.

El derecho de los niños a participar. Las condiciones y condicionantes de esta participación

Resumen: Este artículo es fruto de una tesis doctoral titulada *Los niños como ciudadanos*, defendida el año 2005. El estudio se inscribe en el cambio de paradigma que ha representado la Convención Internacional de los Derechos del Niño (1989) al situar a los niños como sujetos de derechos. Los objetivos eran los siguientes: identificar un hecho complejo como es la participación de los niños en la vida social, analizar cómo los niños pueden influir en la generación de nuevas formas de participación y en nuevos posicionamientos sociales y relacionar esta participación de los niños con la noción de ciudadanía. Otro elemento importante a identificar ha sido la confrontación que esta participación plantea en el mundo de los adultos. De hecho, el artículo incluye una breve referencia a la tesis doctoral en su totalidad y expone con mayor extensión una de las partes correspondientes al análisis de los datos obtenidos en que se relatan las condiciones y condicionantes de la participación infantil.

Palabras clave: infancia, participación, ciudadanía, derechos de la infancia

Le droit des enfants à participer : conditions et conditionnants

Résumé: Cet article est le fruit d'une thèse de doctorat intitulée *Els infants com a ciutadans (Les enfants en tant que citoyens)*, et soutenue en 2005. L'étude s'inscrit dans le changement de modèle qu'a représenté la Convention internationale des Droits de l'Enfant (1989) en les situant comme des sujets de droit. Les objectifs ont été les suivants : identifier un fait complexe tel que la participation des enfants dans la vie sociale, analyser comment les enfants peuvent avoir une influence sur la création de nouvelles formes de participation et de nouveaux positionnements sociaux, et mettre en rapport cette participation des enfants avec la notion de citoyenneté. Un autre élément important à identifier a été la confrontation que cette participation implique dans le monde des adultes. De fait, l'article inclut une brève référence à la thèse doctorale dans sa totalité et expose plus longuement une des parties correspondant à l'analyse des données obtenues dans lesquelles sont expliqués les conditions et les conditionnants de la participation infantile.

Mots-clés: enfance, participation, citoyenneté, droits de l'enfance

The right of children to participate: conditions and constraints

Abstract: This paper is the result of a doctoral thesis titled *Els infants com a ciutadans (Children as Citizens)*, which was defended in 2005. The study recognizes children's rights and is therefore closely linked to the paradigm shift that occurred as a result of the Convention on the Rights of the Child (1989). The aims of the study were as follows: to identify a complex situation such as the participation of children in social life; to analyse how children can influence the generation of new forms of participation and new social positioning; and to relate this participation of children with the notion of citizenship. Another important aspect to identify was conflict between this participation and the world of adults. The article includes a brief summary of the doctoral thesis, and then explains in more detail the chapter on the analysis of data, which describes the conditions and constraints of child participation.

Key words: childhood, participation, citizenship, rights of childhood